

Yayın Geliş Tarihi: 30.09.2022
Yayına Kabul Tarihi: 28.11.2022
Online Yayın Tarihi: 26.12.2022
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1181942

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 4, Yıl: 2022, Sayfa: 1733-1753
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

KÜLTÜREL VE YARATICI ENDÜSTRİLERDE ÇALIŞAN SANAT ÜRETİCİLERİNİN FİKRÎ MÜLKİYET HAKKI KONUSUNDA DENEYİMLERİ VE GÖRÜŞLERİ

Tolga ULUSOY*

Öz

Kültürel ve yaratıcı endüstrilerin tanımlanmasında en önemli konulardan biri fikrî mülkiyet konusudur. Yaratıcı ve kültürel endüstrilerin farklı tanımlarında telif hakları, oldukça sık vurgulanmış olmasına rağmen uygulamada telif haklarının bu endüstrilerde önemsizleştiği görülmektedir. Çalışmada kültürel ve yaratıcı endüstrilerin farklı sektörlerinde çalışmış yirmi iki sanat üreticisiyle görüşülmüştür. Görüşülen sanat üreticilerinin telif hakları konusunda görüşleri, kültürel ve yaratıcı endüstriler içerisinde yaşadıkları deneyimler ve yaşanan sorunlara karşı geliştirdikleri çözümler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Telif hakları konusunu belirleyen en önemli husus, kültürel ve yaratıcı endüstriler içerisinde yer alan sanat üreticilerinin çalışma biçimleridir. Kültürel ve yaratıcı endüstrilerde tam-zamanlı ve freelance olarak iki çalışma biçimi ön plana çıkmaktadır. Bu iki çalışma biçiminde telif hakları bağlamında farklı sorunlar gözlemlenmektedir. Tam-zamanlı çalışmada üretilen kültür ürünü, şirket mülkü sayılırken sanat üreticilerinin emekleri görünmez kılınmaktadır. Freelance çalışmada ise sanat üreticileri telif haklarını mücadele ederek kazanmak durumunda kalmaktadırlar. Makalede iki çalışma biçimindeki fikrî mülkiyet çerçevesinde ortaya çıkan ortak ve farklı sorunlar, sanat üreticilerinin deneyimlerinin irdelenmesine dayanarak ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fikrî Mülkiyet, Kültürel ve Yaratıcı Endüstriler, Sanat Üreticisi, Tam-Zamanlı Çalışma, Freelance Çalışma.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Ulusoy, T. (2022). Kültürel ve yaratıcı endüstrilerde çalışan sanat üreticilerinin fikrî mülkiyet hakkı konusunda deneyimleri ve görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1733-1753.

* Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-1693-0328, tolgaulusoy85@gmail.com.

Makale Notu: Bu makale, kültürel ve yaratıcı endüstriler (KYE) içerisinde sanat/kültür üretimi yapan sanat üreticileri hakkında Prof. Dr. Vefa Saygın Ögüt ile danışmanlığında hazırlanmakta olan "Dijital Çağda Yaratıcı Endüstriler ve Sanat Üretimi" isimli doktora tezi kapsamında yapılan araştırmadan elde edilen veriler çerçevesinde oluşturulmuştur. Araştırma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kuruluna 31.08.2020 tarihinde yapılan ve 16.09.2020 tarihinde sonuçlanan 200021 numaralı başvuru sonucunda 'uygundur' niteliği kazanmıştır.

EXPERIENCES AND THOUGHTS OF ART WORKERS WORKING IN CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES ON INTELLECTUAL PROPERTY

Abstract

One of the most important issues in defining the cultural and creative industries is the intellectual property. Although copyrights are frequently emphasized in different definitions of creative and cultural industries, in practice, copyrights accepted as insignificant. In this article, twenty-two art workers who worked in different sectors of the cultural and creative industries were interviewed. The thoughts of the interviewed art workers about copyright issues, experiences in the cultural and creative industries, and the solutions developed for problems experienced are tried to be explained. The most important issue that defines the copyright issue is the working styles of art producers in the sector of cultural and creative industries. In the cultural and creative industries two work forms which are full-time and freelance are mainly seen. Different problems are observed in terms of copyright in these two work styles. While the cultural product produced in full-time work is considered as company property, the labor of art workers is ignored. In freelance work, art workers must win their copyright rights by fighting. In the article, common and different problems that occur within the framework of intellectual property in these two work models will be revealed based on the examination of the experiences of art workers.

Keywords: Intellectual Property, Cultural and Creative Industries, Art Worker, Full-Time Work, Freelance Work.

GİRİŞ

Kültürel ve yaratıcı endüstriler (KYE) günümüzde önemi gittikçe artan ekonomi alanıdır. 1990'lı yıllarla beraber bu alan tanılanmış ve kabul görmüştür. Bu alanda ortaya çıkan bilimsel çalışmalar ise 1990'ların sonlarında başlamıştır ancak dünyada KYE hakkında araştırmalar hızla artarken Türkiye'de hâlâ yetersizdir. KYE içerisinde en önemli konulardan birisi fikrî mülkiyet haklarıdır. Sembolik niteliğe sahip sanatsal/kültürel metaların üretildiği KYE içerisinde fikrî mülkiyetin temel konulardan biri olması kaçınılmazdır. Fakat bu sorun fikrî mülkiyet sorunu, diğer kültürel üretim alanları olan sanat veya edebiyat gibi alanların aksine, KYE içerisinde de hâlâ belirsizdir. Bu makale KYE içerisinde özellikle görsel sanatsal üretim yapan kişilerin fikrî mülkiyet haklarına dair görüşlerini ve telif hakları konusunda karşılaştıkları sorunları nasıl çözüp, ne gibi stratejiler geliştirdikleri konusuna odaklanmaktadır.

Bu makale hazırlanmakta olan “Dijital Çağda Yaratıcı Endüstriler ve Sanat Üretimi” doktora tezi kapsamında yapılan araştırmadan elde edilen veriler çerçevesinde oluşturulmuştur. Tez, KYE içerisindeki sektörlerde çalışan yirmi iki sanat üreticisiyle yapılan görüşmelerden oluşan nitel araştırmaya dayanmaktadır. Yirmi iki sanat üreticisiyle yapılan görüşmeler temellendirilmiş teori nitel araştırma stratejisi kullanılarak kodlanmış ve kodlardan temalara ulaşılarak analiz edilmiştir. Araştırma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler

Araştırmaları Etik Kuruluna 31.08.2020 tarihinde yapılan ve 16.09.2020 tarihinde sonuçlanan 200021 numaralı başvuru sonucunda ‘uygundur’ niteliği kazanmıştır.

Araştırma kapsamında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Görüşme tekniğiyle toplanan veriler temellendirilmiş teori (grounded theory) araştırma stratejisi kullanılarak kodlanmış ve analiz edilmiştir. Araştırmanın örnekleme farklı şekillerde ulaşılmıştır. İlk görüşmeciler araştırmacının kendi çevresinde yaşayan sanat üreticileridir. Sonrasında kartopu örnekleme ile ilk görüşmecilerin yönlendirdiği kişilerle görüşülmüştür. En son ise Instagram, Behance gibi sanat üreticilerinin sıklıkla kullandıkları sosyal medya uygulamaları vasıtasıyla doğrudan iletişime geçilmiştir.

Kültürel ve Yaratıcı Endüstrilerde Fikrî Mülkiyet

KYE'nin tanımlanmasında en temel kavram, fikrî mülkiyettir. İngiltere Kültür Medya ve Spor Müdürlüğü (DCMS) KYE'yi “yaratıcı endüstriler, fikrî mülkiyetin üretilmesi ve kullanılması yoluyla iş ve servet oluşturma potansiyeline sahip bireysel yaratıcılık, beceri ve yetenekten kaynaklanan endüstrilerdir” şeklindeki tanımlamıştır. Ayrıca DCMS KYE'yi yedi sektöre ayırmaktadır: 1. Reklamcılık ve pazarlama (Halkla İlişkiler ve İletişim Faaliyetleri, Reklamcılık), 2. Mimarlık 3. Tasarım ve moda tasarımı (Uzmanlaşmış Tasarım Faaliyetleri) 4. Film, televizyon, video, radyo ve fotoğraf (Sinema Filmi, Video ve Televizyon Program Faaliyetleri, Programcılık ve Yayıncılık Faaliyetleri, Fotoğrafçılık Faaliyetleri) 5. Bilgi teknolojileri, yazılım ve bilgisayar hizmetleri (Bilgisayar programlama faaliyetleri, Bilgisayar danışmanlık faaliyetleri), 6. Yayıncılık (Kitapların, Süreli Yayınların Yayımlanması ve Diğer Yayıncılık Faaliyetleri, Yazılım Programlarının Yayımlanması, Tercüme ve Sözlü Tercüme Faaliyetleri) 7. Müzik, gösteri ve görsel sanatlar (Ses Kaydı ve Müzik Yayıncılığı Faaliyetleri, Kültürel Eğitim, Gösteri Sanatları, Gösteri Sanatlarını Destekleyici Faaliyetler, Sanatsal Yaratıcılık Faaliyetleri, Sanat Tesislerinin İşletilmesi) (Hartley vd. 2018).

Telif haklarıyla bağlantılı olarak tanımlandığında KYE'nin en önemli tanımını World Intellectual Property Organization (WIPO – Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü) yapar. WIPO, KYE için ‘Telif Hakları Endüstrileri’ (Copyright Industries) kavramını kullanır ve şu şekilde bir tanım ortaya koyar: “Yaratıcı ve kültürel emek sonucu ortaya konan ve genellikle fikrî mülkiyet hakları ile korunan ürünler, eserler, etkinlikler ve ürünlerin tüketici ile buluşmasını sağlayan endüstriler toplama” (akt. Aktaş ve Doğanay 2020, s. 11). Bu tanımlamanın ardından WIPO, KYE'yi dört başlık altında sınıflandırır.

İlki; telif haklarına dayalı eserlerin oluşturulması, üretimi, gösterimi, icrası, yayımlanması, dağıtımı, toptan ve perakende satışı ve bunlarla ilgili diğer hizmetler olan endüstrileri kapsayan telif hakları temel (core) endüstrileridir. Bu alt sınıfın kapsamı şu şekildedir: Kitap ve yazılı basın; müzik ve gösteri sanatları; sinema ve video; radyo ve televizyon; fotoğrafçılık; yazılım, bilgisayar oyunları ve veri

tabanı; görsel sanatlar ve grafik; reklamcılık; meslek birlikleri (Aktaş ve Doğanay 2020, s. 12; WIPO 2015, ss. 47-57).

İkincisi; telif hakları temel endüstrilerinin eserlerinin ve ürünlerinin oluşturulması ve tüketicilerin bunlardan yararlanması için kullanılan ürünlerin imalatı ve satışını kapsayan telif hakları bağımlı (Interdependent) endüstrilerdir. Bu alt sınıf ise televizyon, radyo, akıllı telefonlar, CD-DVD, blue-ray çalar, oyun konsolları, vb. cihazlar; bilgisayar ve çevre birimleri; müzik aletleri; fotoğrafçılık ve sinemaya ilişkin araç gereç; fotokopi makineleri; boş kaset, CD, DVD ile kâğıt imalatı, toptan ve perakende satışı faaliyetlerini içerir (Aktaş ve Doğanay 2020, s. 12; WIPO 2015, ss. 57-60).

Üçüncüsü; telif haklarına dayalı ürünlerin oluşturulması, üretimi ve satışı ile ilgili olan telif hakları kısmi (Partial) endüstrilerdir. Bu sınıf kumaş, giyim ve ayakkabı; mücevher; mobilya; ev eşyası, seramik ve cam; halı ve duvar kâğıdı; oyuncak ve oyunlar; mimari tasarım ve mühendislik danışmanlığı; müzeler gibi sektörleri içerir (Aktaş ve Doğanay 2020, s. 13; WIPO 2015, ss. 60-62).

Sonuncusu bir kısmı telif haklarına dayalı eser ve ürünlerin nakliyesi, dağıtımı ve satışı ile ilgili olan özel-olmayan destek (Non-dedicated Support) endüstrileridir. Bu alt sınıfın içerdiği etkinliklerse toptan ve perakende ticaret, ulaştırma, internettir (Aktaş ve Doğanay 2020, s. 13; WIPO 2015, ss. 62-63).

Fikrî Mülkiyet ve Telif Haklarına Dair Hukuksal Durum

Türkiye’de sanat üreticilerinin telif haklarını korumak üzere kullanılan “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu” (FSEK) 1952 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun Almanyalı hukukçu Ernst Hirsch tarafından 1883 tarihli Bern Sözleşmesi temel alınarak hazırlanmıştır. Kanunun amacı birinci maddesinde şöyle anlatılmaktadır: “Bu kanunun amacı, fikir ve sanat eserlerini meydana getiren eser sahipleri ile bu eserleri icra eden veya yorumlayan icracı sanatçıların, seslerin ilk tespitini yapan fonogram yapımcıları ile filmlerin ilk tespitini gerçekleştiren yapımcıların ve radyo-televizyon kuruluşlarının ürünleri üzerindeki manevi ve mali haklarını belirlemek, korumak, bu ürünlerden yararlanma şartlarını düzenlemek, öngörülen esas ve usullere aykırı yararlanma halinde yaptırımları tespit etmektir.” Kanun “Sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulleri” olarak tanımladığı eserler hakkında iki tür hak tanımlar. Bu hak tanımlarından ilki manevi haklar olarak isimlendirilirken diğeri mali haklar olarak isimlendirilir.

Eserden doğan mali haklar; işleme hakkı, çoğaltma hakkı, yayma hakkı, temsil hakkı ve işaret, ses ve/veya görüntü nakline yarayan araçlar ile umuma iletim hakkıyken, eserden doğan manevi haklar umuma arz hakkı, adın belirtilmesi (tanıtılma) hakkı, eserde değişiklik yapılmasını men etme hakkı ve eser sahibinin zilyed ve malike karşı haklarıdır (Coşkun Baylan, 2019). Böyle bir ayrımın fikrî ve sanatsal eserler söz konusu olduğunda yapay bir ayrım olduğu hukukçular

tarafından belirtilse de birtakım sorunları çözebilmek adına gerekli bir ayırım olduğu kabul edilmelidir (Yıldız, 2014).

KÜLTÜREL VE YARATICI ENDÜSTRİLERDE ÇALIŞAN SANAT ÜRETİCİLERİNİN TELİF HAKLARI KONUSUNA DAİR GÖRÜŞLERİ

Araştırma bağlamında KYE'nin farklı sektörlerinde çalışan 22 sanat üreticisiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir fakat araştırmanın görüşmeci ağırlığını reklamcılık sektöründe çalışan grafik tasarımcılarla kitap ve yayın sektöründe çalışan kitap illüstratörleri oluşturmaktadır. KYE içerisinde yer alan kişilerin iki temel çalışma biçimi bulunmaktadır. Bunlardan ilki bir ajans veya şirkete bağlı olarak tam-zamanlı çalışırken diğeri şirketlerden bağımsız şekilde freelance veya proje-temelli çalışmadır. Süreç içerisinde bu iki çalışma biçimi iç içe geçer tam zamanlı çalışanlar kendilerine ek gelir olması adına freelance çalışmaya da açılırlar. Freelance çalışanlarsa bazı uzun süreli projelerde tam-zamanlıya yakın bir çalışma biçimi sergilerler.

Telif haklarıyla ilgili temel sorunlar hem tam-zamanlı hem de freelance çalışma biçiminde görülmektedir. Araştırmadan elde edilen veriler sonucunda anlaşılmıştır ki bu iki farklı çalışma biçiminde üretilen görsel sanat ürünlerinin yayın ve telif haklarına dair görüşmecilerin farklı sorunları ve bu sorunlara dair geliştirdikleri farklı taktikleri bulunmaktadır.

Tam Zamanlı Olarak Bir Şirket veya Reklam Ajansında Çalışan Sanat Üreticilerinin Görüşleri

KYE içerisinde bir şirket veya reklam ajansına bağlı olarak çalışan sanat üreticileri için ortaya koydukları üründen herhangi bir telif almak oldukça büyük bir sorun oluşturmaktadır. Bu sorun yasalardaki belirsizliklerle beslenen ve KYE içerisinde norm haline gelen bir durumdur. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, üretici kişiyi telif konusunda temel alsa da kanunun 18. maddesi bir istisna sergiler. İlgili madde şu şekildedir: “Aralarındaki özel sözleşmeden veya işin mahiyetinden aksi anlaşılmadıkça; memur, hizmetli ve işçilerin işlerini görürken meydana getirdikleri eserler üzerindeki haklar bunları çalıştıran veya tayin edenlerce kullanılır. Tüzel kişilerin uzuvları hakkında da bu kural uygulanır.” Bu yasa maddesi pek çok hukukçu tarafından tartışılmış ve ayrıntıları incelenmiştir çünkü temelde bu yasa maddesi FSEK'in temelleriyle çelişkili hükümler içermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi bir eserin sahibi o eseri üreten kişi veya kişilerdir ve bu kişiler eserin hem manevi hem de mali haklarının sahibidirler. Bir eserin manevi hakları eser sahibi tarafından hiçbir şekilde devredilemezken mali hakları özellikle kullanım hakkı belli süreliğine devredilebilmektedir (Örneğin yazarlar yazdıkları eserlerin yayın haklarını belirli sürelerle yayınevlerine devrederler). Bu durum FSEK 18. maddenin 1. fıkrasında “Mali hakları kullanma yetkisi münhasıran eser sahibine aittir.” ve 3. fıkrasının “Bir eserin yapımcısı veya yayımcısı, ancak eserin sahibi ile yapacağı sözleşmeye göre mali hakları kullanabilir.” ifadesinde açıkça

görülmektedir. Ama 2. fıkrasında mali haklar ifadesi yerine sadece haklar ifadesinin yer alması çelişkili yorumlara imkân vermiştir ve şirket vb. bir tüzel kişilik himayesinde üretilen eserlerin hem manevi hem de mali haklarının o tüzel kişiliğe (KYE içerisinde faaliyet gösteren şirketler ve ajanslara) ait olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Cinoğlu, 2010; Coşkun Baylan, 2019; Gökyayla, 2005; Karademir, 2016; Üstün, 2005; Yıldız, 2014).

Hukuksal olarak farklı yorumlar söz konusu olsa da ekonomik bir alan olan KYE içerisinde bu durum tartışmaya açık değildir. Alanın temel temayülü şirket adına çalışan sanat üreticisinin ortaya koyduğu yaratıcı/kültürel/sembolik ürünün çalıştığı şirketin mülkiyetinde olduğu yönündedir. Bu makale söz konusu hukuksal durumda yer alan çelişkinin KYE içerisinde çalışan sanat üreticileri tarafından nasıl anlaşıldığıyla bağlantılıdır.

KYE içerisinde emek sömürsünün çok yaygın olduğu bir sektör olan reklamcılıkta telif hakları durumu çalışanlar tarafından kanıksanmıştır ve bir norm olarak sektör içerisinde kabul görmektedir. Özellikle reklamcılık konusunda sadece sanat üretici ile çalıştığı şirket değil ayrıca işleri talep edip satın alan üçüncü bir taraf da bulunmaktadır. Bu durum da telif haklarıyla bağlantılı sorunları karıştırmaktadır. Şirket ve ajanslarda çalışan görüşmecilerin bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

Yani ofis için yaptığın tasarım ofise ait. Beni işten kovun ver tasarımları deyip gidemezsin. Sözleşmede öyle bir şey de var. (...) Yok olamaz herhangi bir hak iddia edemezler orada. Üretici benim ve herhangi bir sözleşme yok. Benim çalıştığım taraf ile ajans arasında o yüzden söz konusu olamaz öyle bir şey. (...) Ajansa veya markaya. Aslında tam olarak sözleşme nasıl bilmiyorum ama noter onayı alınırken falan, logo tasarımlarına vs., --- satın aldığı için o alıyordu yayın haklarını. Marka tarafında haklar. (G1)

Zaten ajansta çalışıyorsanız öyle hak diye bir şey olmuyor. Tamamen ajansın ismi geçer. Hatta zaman zaman bir üstünüz o işleri sahiplenebilir, kendi yapmış gibi. Bunlar da çok sık karşılaştığımız şeyler. Parlak bir fikir varsa ortada siz bulduysanız bile direkt ajans sahibi ya da bir üstünüz kimse o sahiplenebiliyor kolayca. (G2)

Bazıları şey de istiyor çizim dosyalarını falan her şeyi istiyor. Kasayı da alıp götürcekler yani. Her şeyi alıyorlar. (G3)

Yayın hakları ajansa ait. Behance'ı düşünelim, Behance online portfolyo sitesi, orada yaptığımız işleri yayınlama hakkımız var ama ajans isminin adı altında. Tasarımcısı sensin ama (...) dijital üzerinden yaptın mesela bizim ajans üzerinden yaptın o şekilde yayınlama hakkın var. (G4)

Reklam sektöründe yayın hakkı markanın çünkü o onun parasını ödemiş oluyor. Marka onu istediği gibi kullanabilir. (...) Markanın o logoyu tasarlayan kişinin x kişi olduğunu bile hatırlaması imkânsız. Sadece ajansı bilir. Sadece bizim için tek artısı şu portfolyoya koyarız. (G6)

Mesai saatinde, ajans ortamında ürettiğim her şey genelde ajansın olur kullanım hakkı. Etik olarak da öyledir aslında çünkü siz orada yeteneğinizi ve emeğinizi kiralyorsunuz aslında. Ama bunun dışında bunun kişisel olarak sergilemenin, ticari ayağı dışında sergilemenin, hiçbir sakıncası yok ekstra sizden bir gizlilik beklenmiyorsa. (...) Bunu söylediğim zaman ona göre şekilleniyor, ona göre kullanıyor şeklinde. Ama ben her zaman dediğim ekstra bir gizlilik ayağı yoksa bir şeylerin, yazılı ya da yazısız, onları sergileme hakkına sahibim çünkü benden çıkıyor ve benden çıkan şeylere göre ben iş yaptığım için o şekilde sergileme hakkım her zaman var. (G15)

Çalıştığımız yere ait oluyor size ait olmuyor. Ekip bünyesinde çalışıldığı için. Bazı yer var müsaade ediyor: “Bunu alabilirsin. Portfolyona koyabilirsin” falan diye. Bazı yerler etmiyor. (G16)

Biz işi yapıp faturasını kestiğimiz ama bütün yayın hakları müşteride. Ama sonrasında farklı bir ajansta çalışma dokümanını nasıl teslim edeceğimiz konusunda kararı sanırım yine bir ortaklıkla alınıyor. Onun için farklı bir anlaşma daha yapmak gerekiyor. Yani haklarımızı veriyoruz ama çalışma sistemimiz konusunda korumalarımız var. (G19)

Hiç öyle bir şeye girmedik ya. Logolarla ilgili patenti şey alıyordu firmalar biz hiç o işlere girmiyorduk. Ama şöyle bir firmayla yollarımızı ayıracağımız zaman eğer tüm ödemelerini yaptıysa tüm çalışma dosyalarını onlara veriyorduk. Ya o kadar... (G21)

KYE içerisinde üretilmiş olan ürünlerin portfolyoya konulup konulmayacağı farklı sanat üreticileri tarafından farklı şekillerde yorumlanmakta. Bazı görüşmecilerin üretmiş oldukları sanat ürünlerini portfolyolarına konması dahi şirketlerce yasaklanmış durumda olduğunu belirtmişlerdir. Ama bu durum öylesine bir norm olarak kabul görmektedir ki ürettikleri sanat ürünlerini izinsiz yayınlamanın iş etiğine uymadığını düşünen görüşmeciler de bulunmaktadır.

Ama büyük projelerde belli bir süre geçmesi lazım. Yani iki sene sonra gibi üç sene sonra zaman veriyorlar onları direkt alıp kendi portfolyonda kullanamıyorsun. (G4)

Atıyorum bu ayın ikisinde bir toplantımız var çok çok büyük bir müşteriyle ve çok emek edip bir proje yaptık. Ben bu projeden beğendiğim birkaç parçayı portfolyoma atmıyorum mesela etik değil çünkü. (G15)

Kendimiz portföyümüzde kullanırız müsaade ederlerse. “Bunu yaptık. Bu kadar.” Daha sonraki iş arayışlarında, süreçlerinde kullanıyoruz. (G16)

Fakat KYE alanı içerisinde açık bir durum olmasına rağmen bir görüşmeci bu durumdan haberdar edilmediği için şirket ile dolaylı bir çatışma haline girmiş durumdadır.

Yayın hakları şirkette. (...) Evet yayın haklarım şirkette ama ben kullanıyorum çizimlerimi. Çünkü ben de bu yönden istifade etmek istiyorum. Çünkü yayın hakları konusunu hiç konuşmadık ki. Bana sorulmadı ki yani yayın hakları ben de mi sende mi olacak diye. Böyle bir işe hiç girmedik yani. Bana sorulsaydı bu senin yayın hakların bizde olacak denilseydi ben maaşımda artış istiyorum. Bu şekilde tüm çizimlerin sizin olsun diyebilirdim tepe tepe kullanın diyebilirdim. Ama sende mi kalacak bende mi kalacak diye bir şey sorulmadı. Ben bir gün sözleşmemi gördüm sözleşmeme tüm yayın haklarının şirkette olduğunu gördüm. Ondan sonra tüm çizimlerimi toplayıp direkt dijitale koydum. İnanılmaz sinirlendim çünkü. Ben öyle bir şey istemedim ki benim sözleşmemde o yoktu sözleşme yenilenmiş ve o eklenmiş. Ben bunu kabul edemezdim. Ben de onlara haber vermeden koydum zaten veya bir şey çizdiğim zaman şey yapıyorum yani. Mesela yine bir proje var yeni bir çizgi film var daha ortaya çıkmadı, daha çok başındayız, karakterlerimi şimdiden Instagram’a yükledim. Yani sorumluluğu atıyorum çünkü bu konuda sinirliyim. Bu konuda da ben gidip soramam yani. Şunu ben asla patronlarla konuşmayı tercih etmiyorum: “Neden böyle yaptınız?” Ben de başka bir şey yapıyorum senin bana sormanı istiyorum yani sen neden böyle yaptın diye. Bu biraz da minik bir savaş. (G12)

Görüldüğü gibi tam zamanlı olarak reklam ajansları, animasyon şirketleri, oyun yapımcıları gibi firmalarda emeğini ortaya koyarak çalışan sanat üreticileri için oldukça zorlu bir süreç işlediği görülmektedir. Üretilen fikrî ürün, tümüyle kendilerine ait bir fikir dahi olsa, önceden yapılan sözleşmeler neticesinde çalışılan şirketlerin mülkiyetinde sayılmaktadır ve bu durumda üreticinin hiçbir fikrî mülkiyet hakkı bulunmamaktadır. Bu temelde kültür ve sanat üretiminin piyasalaşarak, Fordist bir üretim fikrinin KYE içerisinde normalleştirilmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda değinildiği gibi fikrî mülkiyet birey odaklı bir mülkiyettir. Bireyin yeteneği, becerisi, bedenleşmiş kültürel sermayesi ile doğrudan bağlantılı olarak tanımlanmaktadır. Ama fikrî mülkiyetin kültürel ve yaratıcı endüstrilerde gittikçe daha fazla kurumlar ve şirketler üzerinden tanımlanması “emeğin görünmezliği” olarak adlandırılabilir bir süreci ortaya çıkartmaktadır. Aslında emeğin görünmezliği tüm kapitalist üretim ilişkileri bağlamında karşılık bulan bir kavramdır zira bir fabrikada üretilmiş olan bir metanın kim tarafından üretildiği hiçbir zaman tam anlamıyla bilinmemektedir. Burada zanaat emeğinden işçi

emeğine geçiş ile bağlantılı bir süreç paralelliği görülmektedir. Bireyselliğin daha baskın olduğu sanatsal/kültürel/sembolik üretimlerde de kolektif ve görünmez bir üretimin ortaya çıkmaya başlaması kültürel ve yaratıcı endüstrilerin de Fordist kapitalist üretim biçimlerine uyumlu bir gelişim süreci gösterdiğini ortaya koymaktadır. Harvey'in (2010, s. 202) de belirttiği gibi Fordist üretim kitlesel üretim, standartlaşma gibi temel özelliklere sahiptir. Bu durum üretilen emtiyanın üreticisi ile kurduğu ilişkiyi aşındırır. Bu, sınai metaların üretiminde Marksist yazın tarafından oldukça eleştirilen bir durumdur. Bu durum günümüzde KYE içerisinde benzer şekilde sanatsal/kültürel/sembolik ürünlerin ortaya çıkışında da paralel olarak sürdürülmektedir. Mevcut telif hakları kanunları ve uygulamaları bu sorunun üreticiler aleyhine yorumlanacak şekilde var olmasına yol açmaktadır.

Freelance Çalışan Sanat Üreticilerinin Telif Hakkı Konusunda Görüşleri

Tam zamanlı çalışma koşullarında fikrî mülkiyet ve telif hakkı konusunda üreticinin aleyhinde olsa da net bir durum söz konusuyken freelance çalışma koşullarında bu durum gittikçe bulanıklaşmaktadır. Zira freelance çalışma söz konusu olduğunda sözleşme yapmak dahi sorundur 228 freelance çalışan ile yapılan bir anket çalışmasına göre ankete katılanların % 55,7 hiçbir şekilde sözleşme yapmamaktadırlar. Bu çalışmaya göre nadiren sözleşme yapanların oranıysa % 18'dir (İlyas, 2022, ss. 185-187). Freelance çalışanlar hakları için yakın zamanda bir araya gelmekte ve çalıştaylar gerçekleştirerek freelance çalışma için sözleşme örnekleri oluşturmaktadırlar (İlyas, 2022, s. 20). Sanat üreticilerinin de bu konuda çok bilinçli olmamaları KYE içerisinde freelance olarak çalışmaya başladıkları zamanlarda oldukça sarsıcı deneyimler yaşamalarına neden olmuş görünmektedir.

Telif konusunda özellikle yayıncılık sektöründe büyük boşluklar yer almaktadır. Bu boşlukların başında yayınevlerinin illüstratörlere bir kere ödeme yaptıktan sonra eserlerin tüm haklarına uzun süreli olarak sahip oldukları mali devir sözleşmesi imzalanması görülebilir. Özellikle sektöre yeni giren sanat üreticilerinin bu hatayı yaptıkları şu şekilde anlatılmaktadır:

Şöyle genellikle yayınevleri tek seferlik ödeme karşılığı süresiz sözleşmeler yapıyorlar. Ve çizerlerin dikkat etmesi gereken bir nokta var onu çok iyi kullanıyorlar yayınevleri. Bir telif hakkı, telif devir sözleşmesi başlığında telif hakkı devir sözleşmesi yazması gerekiyormuş. Oysa bazı yayınevleri olası davaları göz önünde bulundurarak mali hak devir sözleşmesi yazıyor bu sözleşmenin başlığını. Mali hak bir kere devredilebilen bir şeymiş ben de bütün bu ayrıntıları bize gönüllü destek veren avukatlar var onlarla konuşarak öğrendim. Süresiz sözleşmelerde yayınevi süresiz olarak haklarımızı devralıyor fakat şöyle bir şey varmış süresiz sözleşme denen bir şey olmazmış zaten aslında bu tür sözleşmelere itiraz hakkımız açık. Çünkü sözleşme hakkı ilkesini ihlal eden sözleşmelermiş bunlar. Bunlar çoğunlukla böyle sözleşmeler yapıyor. (G5)

Yeni bir çizerken aldığım ücretler o kadar komikti ki. Yaptığım kitaplardan telif almam gerekirken hiçbirinden telif almadım, tüm haklarımı devrettim. Yani söyleşmelerimi okusam size... “69 yıl boyunca” bunu neden yazar ki bir yayınevi. Süresiz desin bari daha iyi. 69 yıl boyunca haklarımı onlara teslim ettim. (...) Tüm haklarımı devrettiğim sözleşmelerde isterlerse karakterden oyuncak, çizgi film, kupaya basmak, farklı bir ürün üretmek üzerinden kazanç sağlamak, sesli kitap olarak ya da dijital kitap olarak basılması, yurtdışına satılması vs. vs. ben hiçbir ücret talep edemiyorum. Yani onlar çizimleri kullanıyor, allıyor pulluyor istedikleri yerlere satıyor ve siz hiçbir şey yapamıyorsunuz. (...) Ama onu da yeni öğrendim bazı yayınevleri telif hakkı sözleşmesi yapıyor ve bunu imzalıyoruz ama bazılarında fark ettim ki 'mali hak devir sözleşmesi' diye geçiyor. Hani o telif hakkı gibi görünse de içeriği ve yaptırımı çok daha farklı. (G7)

Şöyle süresiz sözleşmeler örneğin diyor ki süresiz olarak bütün hakları bana aittir. Sadece materyali basılı olarak değil de dijital olarak da yayınlamaktan, yaptığın karakterleri istediği şekilde her türlü formata dönüştürebilmekten vesaire bahseder. Ve bütün her şeyini alan çizerin elinden sözleşmeler yaptım. Hala da yapıyorum. Bundan yılbaşına kadar yani 2020'nin başına kadar böyle sözleşmeler yapıyordum. (G8)

Ben de yaptım. İlk işimi öyle yaptım. Çünkü bilmiyorum, sözleşme konusunda danışabileceğim kimse yoktu. Dolayısıyla imzalamış bulundum. Şu an kaç seneler, 60 senelik bir projem var yani korkunç. (G9)

Ben de bu gruba (Ben Bir İllüstratörüm) yeni üye oldum aslında ve çok şey de öğrendim. Ben de ilk kitabımı sadece satmıştım telif hiç düşünmedim. Beni de uyaran olmadı sadece eserimi satım. (G11)

Telif hakkı diye bir hakkımız yok. Yani hiçbir hakkımız yok. Zaten onun için uğraşıyoruz biraz da. Telif hakkımız yok. Mesela o kitap yüzüncü baskıyı yapsa da biz sadece aldığımız ilk ödemeye yetiniyoruz. Yurtdışı hakkımızı devrediyoruz. Tüm hakları devrediyoruz. Yayınevi çizdiğim karakteri çizgi filmde yapabilir, tişöрте basabilir, tabağını yapabilir ama biz hiçbir şekilde o çizim üzerinde bir hakka sahip olmuyoruz. Tabii ki bunu yapmayan daha hakkaniyetli yaklaşan yayınevleri de var ama çoğunluğu böyle. Ben bugüne kadar hiç telifli çalışmadım mesela çok direndiğim halde. (G13)

Türkiye'de mesela ---'le çalışıyordum ben. Uzun süre edebiyat dergisinde çizdim belki biliyordur. Orada çizdim mi telif veriyorlardı bana sadece. Göstermelik bir ücret. Onun dışında bir sözleşmemiz falan yok. Kitapla ilgili falan daha yoğun şeyler değil yani. Orada bir eksiklik var daha gelişmemiş çok şey var sanırım bu konu hakkında. Hiç böyle bir konu üzerine konuşmadım bile. Çok saçma ama. (G20)

Fakat özellikle kitap illüstrasyonu alanında çalışan sanat üreticileri başta telif konusu olmak üzere pek çok konuyu sorun ederek seslerini yükseltmeye ve resmi olmasa da küçük gruplarla örgütlenmeye başlamışlar:

Şimdi yazıdan sonra bir sürü çizer örgütlendi falan ne kadar dirayetli davranabilirler bilemiyorum. Pek çok kesim dirayetli davranamıyor açıkçası onu az çok kestirebiliyorum. (G5)

Evet inat ettim çünkü “Ben Bir İllüstratörüm” grubunun başından beri ben de, işin içinde olan (G5)’yla vesaire beş kişilik çekirdek bir kadro var, gönüllü her şeyi yöneten Ankara’da o kadronun içinde, olanlardan biriyim mesela. “Hani burada bile hakkaniyetsizlik var olmaz ki falan” dediğim için bakalım ne olacak. Bir B planı. (G8)

Şöyle bir durumda sadece bir e-posta ağı var şu an. Ortak bir mail grubu var sadece çizerlerin olduğu orada problemlerimizi konuşuyoruz ve birbirimize önerilerde bulunuyoruz. Üç, dört kez (...) toplantı gerçekleştirdik. Avukat bulduk, avukat bize gönüllü destek oldu ve şu anda bir meslek birliği olma fikri var. Herkes bunu talep ediyor. Çünkü avukat şunu tavsiye ediyor: “Sendika olmayın, devlet çok uğraşiyor sendikayla. Önünüze çok sorun çıkartabiliyor. Meslek birliği daha iyi olur sizin için ve yaptığınız da daha güçlü olur.” Yayınevleri bizden haberdar olmaya başladı. Bir Instagram hesabı açtık, bir internet sitesi aldık ama henüz aktif değil. Orada haklarımızı listeleyip, haklarımızı resimledik. Madem biz bunu başka türlü dile getiremiyoruz çizerek anlatalım dedik ve o da baya ilgi çekmeye başladı. (...) Şimdilik beş kişiyiz. Şu an yönlendiren beş kişiyiz. Yavaş yavaş artık şeyi de istiyoruz yani biraz diğer insanlar da taşın altına elini soksun istiyoruz. Ama bu biraz korkutucu da bir şey oluyor çünkü biz kendi aramızda çok tartışıyoruz. Bir taraftan hedef göstermemek için elimizden geleni yapıyoruz. Bunu kontrollü, mail grubunda da öyle “Lütfen birbirimizi hedef göstermeyelim.” Gerçi içten içe hedef göstermek istiyoruz o ayrı ama bu ileride bir sorun olabilir diye onu kontrol altında tutuyoruz. Biraz yorucu bir süreç olacak bizim için de ama şimdilik iyi gidiyor. (G13)

Böyle bir telif hakkı örgütlenmesi sektör içerisinde bir tepkiyle de karşılanmış. Sektörün bazı önemli ve güçlü aktörleri özellikle bu direnme düşüncesine karşı bazı yaptırımlar uygulamaya başlamışlar:

Ama o yazıdan önce ben daha fazla kitap resimliyordum çünkü mutlaka telif almak istiyorum diye direktmiyorum ve tek seferlik ödemeleri kabul ediyordum. Fakat sonrasında işte telif alacağım deyince daha az kitap resimlemeye başladım. Bir yıl içerisinde belki de 2-3 tane kitap resimliyorum. Önceden bu sayı belki 10 kitap falan oluyordu. (G5)

Şu an “Hayır efendim ben telifli çalışmak istiyorum” dediğim için iş henüz gelmiyor. (G8)

Son bir yıldır bunu kesinlikle de reddediyorum artık. İş gelmiyorsa da gelmesin durumundayım ve böyle örgütlenmeye doğru gidiyoruz biz. (...) Çok tuhaf bir şey o da. Reddedebiliyor direkt ve başka bir çizer arayışına gidebiliyor. Çoğunluğu öyle oluyor ama bir arkadaşım var yayınevleriyle mesela bana asla telif vermeyen yayınevi ona telif vermiş mesela. Bu bir taraftan sevindirici bir şey bir taraftan da üzüyor beni. Ama o yayınevine üçüncü, dördüncü işini yapmış, yıllarca çalıştığı için ona ılımlı yaklaşılabilir. Ama çoğunluğu reddediyor ve başka bir çizer arayışına gidiyor. Zaten bizde de şöyle bir şey her zaman birbirimize şunu söylüyoruz: “Ben yapmasam başkası da yapmaz. Bunu yapmayalım.” Çünkü hep şey ben yapmasam başkası yapacak zaten algısı yüzünden çoğunlukla kabul ediyoruz. Ama bu cümleyi sürekli kurmaya başladık artık birbirimize. (G13)

Bu ikincisinden telif konusu şeylere göre çok değişiyor yayınevlerine göre çok değişiyor. Okuyorum o grupta %10'un altına düşmeyin diyorlar ama %10'u veren yok. Yani o biraz karışık. Telifli çalışmayı tabii ki düşünüyorum ama %3-%5'te eğer çok iyi bir yayıneviyse ismim duyulsun açısından ben çalışırım herhalde. Yani benim için biraz o kısmı daha önemli. İyi bir reklam yapacak yayıneviyle çalışırım. %7, emek tabii ki o ayrı ama ben çalışırım %10'lar için direktmem herhalde. (G11)

Görüşmecilerden bazıları telif ile çalışmanın en büyük avantajının sürekli gelir imkânı olduğunu şu sözlerle aktarıyorlar:

Zaten bu telifli çalışma talebi biraz, hem hak olan bu olduğu için hem de telifli çalışmaya başladığınız da biraz daha dengeli bir akışa vesile olduğu için de aslında telif. Çünkü her baskıdan size bir pay verilmesi gerek ve siz çalışmadığınız veya başka şeylere yoğunlaşmak istediğiniz bir dönemde ek bir girdinin olması anlamına geliyor. Yapmak istediğim çok fazla şey var. (G8)

Bir yayıneviyle çalıştım onlarla %5 telif ile anlaştık sözleşmede. Yani bir yıl boyunca yayın hakları orada olacak ondan sonra tekrar basmak isterlerse tekrar bana bir ödeme yapmaları gerekecek senelik olarak. (G10)

Bir başka avantaj ise eserlerin orijinallerini sergileyebilme hakkının illüstratörün kendisinde kalması:

Telifli sözleşmelerdeyse benim yaptığım sözleşmelerde de mesela beş yıl süreyle ben haklarımı devrediyorum yayınevine ya da en fazla şimdiki kadar on yıllık sözleşme imzalamışım. On yıl basım hakkı onda ama her

baskından da bana belli bir oran vermek zorunda. (...) Onlarda bir problem yok sadece başka bir yerde başka bir yayınevine veremem elbette. (...) Evet ama istersem satabilirim onları orijinalleri ben de kalıyor çünkü resimlerin. Sadece ben tanıtıyorum ve işte kullanabiliyorlar. Ama sergileyebilirim tabii ki sergilere katılabilirim, yarışmalara katılabilirim. (G5)

Özel bir anlaşma yapmadıysam... Şöyle mesela bir kitaba çizim yaptım tabii ki de artık yayın hakları onda çünkü sana telif ödediler ama sen onu başka bir yayınevine satmadan şey yapabilirsin kendin internette sergileyebilirsin. Üzerinden para kazanamazsın diye biliyorum. Böyle bir işe hiç girmedim. Telif karşılığı, para karşılığı iş yaptıysam olaya öyle bakıyorum, onlar da başka yere devredecekse ondan yayın hakkı alıyorsun. Kitabın yayınevi değiştiyse falan. Karşılıklı dediğim gibi özel anlaşmalar olmadıktan sonra çünkü bazı anlaşmalar var tutamıyorsun bile zaten en başta sözleşmeyle geliyor senin karşına. Adam diyor ki müzenin içinde sergilenecek dışarı çıkmasını istemiyorum diyor o zaman ona göre konuşuyorsun yani. Değişen bir durum yani. (G17)

Yayıncılık sektöründe düşük ücretler ve telif oranlarında yazar ile dengesizlikler de sıklıkla görünen durumlar arasında:

Yani telifli şöyle sonrasında fark ettim. Birincisi yazarın da eşit birbirine telifler. Eşit olması gerekiyor zaten ben buna inanıyorum. Bir yayınevi bir kitaba %12 telif veriyorsa bunun yarısı yazara yarısı çizere olacak şekilde eşit şekilde paylaşıyor. Ancak yayınevleri yazarlardan etkinliklere katılmasını istiyor. Çizerlere bu çok söylenmiyor. Niye söylenmiyor bilmiyorum. Yazarlar da bu etkinliklere gittikleri için tabii ki bir bunun bir maliyeti çıkıyor. Yani merkezde yaşamayan birine atıyorum İstanbul'da yaşıyorsa İzmir'e gitmesi gerekiyorsa etkinlik için yol masrafları var, kalma masrafları var bu masrafları yayınevi karşılamıyor. Karşılması gerekiyor bence ama karşılamadığı için bazı yazarlar bu masrafı şöyle düşünüyor "Ben yedi alırım sen beş alırsın. Çünkü ben etkinliklere katılıyorum" gibi bir şey söyleniyor. Ben dünyanın hiçbir yerinde duymadım katılan etkinliklerin telifle ödendiğini. Yayınevinin karşıladığı bir masrafı benim hakkım olandan alma hakkı olduğunu ben hiç duymadım. Buna hiçbir şekilde katılmıyorum. Sonuçta onun yazmış olduğu şeyin karşılığı yazarlık yaparak almış olduğu telif altı benimde çizer olarak aldığım telif altı. Dolayısıyla bu gibi problemler oluyor yaşıyor. Bu noktada biz çizerlerin altıdan beşe de düşmememiz gerektiğini düşünüyorum. Telifli işte şöyle bir durum var yazar etkinliklere katılmadığı noktada, yani böyle söyleniyor, okullarda daha fazla satış olduğu için "Ben okullara eğer satış yapmazsan bu kitap ikinci, üçüncü baskıya girmez" diyor. Ayrıca yayınevleri de yazarın "Ben herhangi bir etkinliğe

katılmak istemiyorum” dediğinde tehdit ettiğini duydum. “Sen eğer bu etkinliklere katılmıyorsan ben de kitabın ne kadar satılır bilmiyorum” gibi şeyler söylendiğini duydum. Dolayısıyla telif konusunda bir de şöyle bir şey var bu da bence eksi. O kadar çok tüketiyoruz ki bir şeyleri, yani düşün ben üç ayda kitap yapıyorum bir ayda kitap çizen arkadaşım var başkaları, sürekli piyasaya kitap çıkıyor. Çıksın zaten bu çok güzel bir şey ama bu kitapların raf ömrü... Başka kitaplar çıktıkça bu sefer onun pazarlamasını yapıyorlar dolayısıyla bir sene önce çıkan kitabın pazarlaması ne kadar sürecek bilmiyorum. Şimdi ben yazar etkinliklere katılıyorum okulda satıyor ya da satmıyor ama bunun bir de yayınevinin bunu satması gereken bir taraf var. (...) Burada yazarın o okullara katılıp, o etkinliklerde satma durumu var ama sen altı-altı anlaşıyorsan yedi-beş anlaşıyorsan senin zaten bir noktada daha az miktar alıyorsun ve yazara kalıyor o kitapların satılıp satılmaması. Dolayısıyla çok karışık bence telif kısmı. (G9)

Yazar görsellerimi onaylayınca on serilik, onar sayfalık, yüz sayfalık Picture book hazırladık. Sorun yazarla sonra şöyle oldu yazar beni biraz ekarte etmek istedi sözleşme imzalanırken. %6'yı bölüşün dediler yayınevleri. O bana dedi ki “Bana sat eserini ben %6'yı alayım. Telif alma.” dedi. Orada biraz şey oldu sıkıntı orada fiyatta oldu yani. Çizimde tasarımda değil. Ama şu anda beklemedeyiz. (G11)

Mesela yayınevleri yazarlara imza günü düzenliyor çizer yok ortada. Bunu bir sebebi de şu çizerler telif alamıyor en büyük sorunumuz o zaten. Genel olarak yayınevleri çizerlere telif vermek istemiyor. Siz de kazanç sağlamadığınız bir şeyi niye... Burada aslında çift taraflı bir yanlış yapılıyor çizerlerin de aslında ürettiği esere sahip çıkıp bu eser benim eserim demesi gerekiyor. Ama öyle bir alışlagelmiş bir düzen var ki bunu böyle olması gerektiğini bilmiyorsunuz. Ben de açıkçası pek çok şey bilmiyordum. (...) Öncelikle insanlar illüstratörlerin ne iş yaptığının farkında değiller. Yani önemsemiyorlar. Bir kitaptan bahsederken yazarından bahsediliyor, çizerinden bahsedilmiyor. Bu anlamda toplumda genel olarak bir farkındalık sorunu var. Özellikle resimli kitaplarda bir illüstrasyonun metnin de önünde bir şey olduğunun farkında değiller. Yani ben o dönemleri yaşamadım ama diyorlar ki bizim abilerimiz, ablalarımız: “Bizim ismimiz yazılmadı bile kitaba.” (G14)

Yazarlar ile illüstratörler arasında telif konusunda yaşanan anlaşmazlıklar zaman zaman davalara da yansıyabiliyor:

Benim de süre gelen iki yıllık bir telif davam var kazandığım. Şöyle bir davaydı tek seferlik bir ödeme yapıldı bana. Daha sonra orada şöyle bir durum var yazarla aramızda anlaşmıştık hani onun arkadaşlığına ve dostluğuna güvenerek ben böyle bir hata yaptım. “Satışların yüksek olması durumunda tekrar gözden geçireceğiz.” Ya bu çok sık yapılan bir hata

maalesef. Çizerler naif insanlar, böyle güler yüze, tatlı yaklaşımlara hemen kaniyoruz biz. Ama iki yüz bin bastı kitap. Ben soruyorum: “Ya ne olacak bu? Hani tekrar bakacaktık?”, “Canım şöyle, canım böyle.” En sonunda iş davalık oldu. Ben davayı kazandım bana ödedikleri paranın sadece ilk baskıya ait olduğunu diğer yapılan sekiz-on baskıyı içermediğine dair. (...) Yazarlarla genel olarak, şu davalık olduğum konu hariç tutuyorum, yazarlarla bir sorun yaşamadım ben. Ben çok kurumsal hayatın da belki beraberinde getirdiği böyle bir politik yaklaşımda olabiliyor. Hani dolayısıyla yazarlarla hiçbir sorun yaşamadım. Bu yazarlar arasında --- mesela onun da bir kitabını resimledim. Bana dediler ki “--- hanım hiçbir şeyi beğenmiyor. Revizyon çıkarıyor” falan. Bana hiç revizyon gelmedi. Hatta tam tersi --- gibi bir yazar beni arayıp teşekkür etti. Ama bu davalık olduğum kişi yani onu tamamen ayrı tutuyorum o farklı bir şey. Bu yazarın kendisiyle biz ikimiz bu projeyi hazırlayıp yazar bunu bir yayınevine sundu. Bana dedi ki: “Yayınevi çizer için telif ayırmıyor.” Ama sonradan bu dava sürecinde öğrendim ki aslında yayınevi çizere telif veriyormuş ama çizere verdiği telifi yazar hanım alıyormuş. Bu ama çok ekstrem genelleme yapamayacağım özel bir durum. Bazı yazarlar böyle telifi paylaşmak istemiyor da biliyorlar. (G14)

FSEK’in 10. maddesinin 1. fıkrasında şu ifade yer almaktadır: “Birden fazla kimsenin iştirakiyle vücuda getirilen eser ayrılmaz bir bütün teşkil ediyorsa, eserin sahibi, onu vücuda getirenlerin birliğidir.” Bu ifade yazar ile illüstratör arasında ortaya çıkan telif çatışmalarının çözümünde ve sonraki süreçlerin planlanmasında kullanılabilir olsa da yayıncılık sektöründe yazarların sosyal sermaye ve kültürel sermayelerinin daha baskın olması bunu engeller görülmektedir. Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü gibi yayıncılık sektöründe illüstratörler telif konusunda ikinci plana atılarak maddi kayıplara uğramaktadırlar.

Fakat telif konusu kitap illüstratörleri için farklı sebeplerle hala tartışma konusudur çünkü yayınevleri telif verdiklerinde oranı düşük tutuyorlar ya da eserin tüm hakkını aldıklarındaysa telife göre daha yüksek bir ücret ödüyorlar. Bu durumda eğer kitap birden fazla baskı yapmazsa illüstratörler daha düşük bir ücret almış oluyorlar. Buna karşı bazı illüstratörler “tek ödemeli” denilen bir ücret anlayışı geliştirmişler. Bu durumu çerçevesinde geliştirdikleri stratejileri illüstratörler şöyle anlatıyorlar:

Yani bu kitap kaç tane basacak? Dolayısıyla ben şimdi şey düşünüyorum “yaptığım kitap en fazla herhalde, zaten beş senelik anlaştım, beş senede kaç tane basacak? Kaç baskıya girecek?” (...) Sözleşmelerde böyle maddeler var normalde bunun bir hesaplanması var. Biliyor musun? Sana anlattı mı arkadaşlarımız telif hakkı nasıl hesaplanıyor diye. (...) Ben sana bunu gönderirim. Normalde iki binin altında basılmaması gerekiyor kitabın ama ben yani fark ettim bir sözleşmede diyor ki “Beş yüz adet

basacağız. Beş yüz bittiğinde yeni beş yüz âdete geçtiğimizde size haber vereceğiz.” Şimdi beş bastığında o hesaplamaya göre bana 250 lira mı 300 lira mı ne düşünüyor. Düşün atıyorum sana 3000 lira para verilecek bana bunu 200, 200 veriyor. Yani paranı da alamıyorsun. Dolayısıyla ben 2021'de Türkiye'de çalışmaya devam edersem telifli çalışmayı çok düşünmüyorum açıkçası. Tek ödemeliye geri döneceğim. Bir de pandemiden dolayı. Pandemi çünkü enteresan bir süreç benim şubat ayında teslim ettiğim kitap temmuz ayında basılacak ve telifte basıldığı andan itibaren iki ay ya da altı ay ya da dört ay sonra ödeme yapacakları söyleniyor. Dolayısıyla düşün ben senenin başında teslim ettiğim şeyin senenin sonunda parasını alacağım ve kim bilir ne kadar alacağım yani. (...) İllüstratörler grubunu biliyorsun. Bu bizim orada tartıştığımız konulardan bir tanesi diyoruz ki eğer telifli çalışmayacaksak tek ödemeli çalışacaksak bunun bir sınırı olmalı. Yani belli bir miktarın altına düşmemeliyiz. O an senin paraya ihtiyacın olabilir gerçekten tek ödemeli çalıştığında on beş gün ya da yirmi gün sonra ödeme yapılıyor. Dolayısıyla sen hemen parayı alabiliyorsun. Ama telifli dediğim gibi iki ay sonra ödeyen var, ne zaman basılacak bunu bilmiyorsun. Çok belirsiz şeyler var. Yayınevlerinin telifli çalışmak istememelerinin sebebinin ne olduğunu tam olarak bilmiyorum çizerlerle. Ama tek ödemelide de şöyle bir durum var çok düşük miktarlar, aşırı düşük. Dolayısıyla bizim şöyle bir hesap yapmamız gerekiyor bir kitap dört baskı veya beş baskı yapabileceğini düşünürsek eğer, beş baskı telifli çalıştığında bunun karşılığı ne olur buna göre bir rakam söylemen lazım bence. Ama bunu hiçbir yayınevi de kabul etmeyecektir büyük ihtimalle. (G9)

İyi bir paraya satın alırlarsa da niye vermeyeyim? Yazar bana bunu teklif etti ben onu bile düşündüm. Yayınevinden telifimi geri çekeyim de direkt satayım. Yani satabilirim de o benim anlık duruma göre değişen bir şey. (G13)

Şimdi şöyle dedim ya müşteri çok önemli; yayınevi kim, yazar kim? Tutum da işte --- gibi bir yayınevi kitapları çok satan bir yazarla bana geliyorsa benim bundan telif istemem lazım. Ama atıyorum x yayınları, y yayınları daha tanınmıyor, bilinmiyor o zaman tek seferlik ödeme. Tamamen sizin durumu değerlendirmenizle alakalı bir şey. Artı ikisinin ortası da bulunabilir. Bazen çok satan yazarlarında bazı kitapları satmayabiliyor bu da bir risk. Dersiniz ki: “İlk iki baskı için ben bu fiyatı istiyorum eğer bu kitap atıyorum beş binin üzerinde baskı yaparsa yüzde şu kadar telif istiyorum.” Ne oluyor? Siz ilk baskının getirisini garantilemiş oluyorsunuz. Eğer bunun üzerine yayınevi daha fazla basmaya devam ederse hiç olmazsa siz de mağdur olmuyorsunuz bundan ikisinin de ortasını bulmak mümkün. (...) Bu benim avukatımın önerisi mesela. (G14)

Tek ödemeli sözleşmelerin bir başka önemli unsuru ise dijital mecralarda dağıtılacak olan çalışmalarda kullanılabilir olması. Çünkü dijital ortamlarda dağıtılacak olan bu işler doğası gereği tekrar baskı yapılamayan eserler olduğu için zorunlu olarak tek ödemeli bir fiyatlandırma söz konusu olacaktır. Bir görüşmeci bu türden bir çalışmada tek ödemeli sözleşme imzaladığını belirtmiştir:

Diğer işte üç kitabımı yaptığım proje bir dijital kitap projesi onda da tüm haklarını süresiz olarak onlara verdim. Çünkü bu sürekli olacak bir aslında benim de işime gelen bir iş. Çizimlerimi yapıyorum ve net paramı alıyorum gibi iş olduğu için tüm haklarını onlara verebildim. (G10)

Tek ödemeli sistemi daha fazla para alacak olsa dahi reddeden illüstratörler de var. Bu illüstratör hakların elde edilmesinin o hakta ısrar edilmesiyle mümkün olduğuna inandığı için bu konuda taviz vermekten kaçınmaktalar:

Şimdi şöyle bir şey oluyor öykü kitapları var bir grup, bir de çocuk kitabı dediğimiz alan var. Çocuk kitabı sadece resimden oluşan aslında metnin çok az olduğu okul öncesi döneme ait. Resimler ön planda olduğu için alan çocuk, ebeveyn sadece resimlere bakarak aldığı için biz telif talep ediyoruz. Hala vermek istemeyen yayınevleri, yazarlar, editörler var. Ama bunda ısrarcıyız. Hatta (G5) ile sürekli konuşuyoruz bunu çözmeye, gerçekten mücadele ediyoruz öyle söyleyebilirim. Çünkü telif hakkını insanlar bir hak olarak görmüyor. Tek düşündükleri şey para. Hâlbuki ben tek seferde tam ödeme ve tüm haklarımı devrettiğim eserlerden daha fazla ücret alıyorum. Yani telif alıyorum ama belki de kitap tek baskı yapacak ve ben zararda olacağım. Ama bu bizi ilgilendirmiyor hani haksızlık. O yüzden tüm haklarıyla devretmemeye çalışıyorum. Sözleşmelerimiz çok ağır. (G7)

Bir görüşmeci telifle çalışmanın aslında çok az illüstratör ve sanat üreticisinin şansı olduğunu vurgulamıştır. Bu görüşmeciye göre özellikle geniş kitleler tarafından bilinen, haklar konusunda daha duyarlı olan ve davalardan çekinen bazı yayınevleri illüstratörlere telif hakkı tanıırken aslında o illüstratörlere bu üretim alanı içerisinde bir ayrıcalık da tanımış olmaktadır:

Telif hakları bence hâlâ yok çünkü telif hakları bazı kişiler için vardır. Telif hakları diye bir şey yok. Telif hakları deyiminin üreticinin kendisini korumak gibi bir şey değil. İçerisinde kimlerin olduğu şuna göre belirli üreten kişi için. Üreten kişi ırkı, cinsiyeti veya herhangi bir şeyi belirgin değil ki. Şimdi baktığın zaman sadece bazı kişiler için geçerli telif. Sadece telif alan kişilere baktığımız zaman belli özellikleri var. Tüm telif alanların ortak özellikleri vardır. Ortak özellikler çok fazla. (...) Yayınevlerine portfolyomu göndermeyi bıraktım. Güncellemeyi bıraktım. Yayınevleri takip ediyorum zaten, Instagramdan yeni basılan kitaplara bakıyorum. Yayınevlerinin de konuşmalarını falan dinliyorum. Orada da inanılmaz bir

kötülük hâkim. Tercih edilen çizizlere, tercih edilen çizizlere, tercih edilen hikâyelere bakıyorum yani ben beğenmiyorum ve kötüye gittiğini düşünüyorum. Yani şimdi durum buyken çizizlerin telif konuşması da ilginç geliyor bana. Kimsenin kimseye dürüst yaklaştığını düşünmüyorum. Yani mesela şunu düşünebilirim bir işveren olarak bir yayınevi aldığı çizizi tercih ettiği çizizi biliyor ve şunu söylediğini düşünüyorum: “Ben şu insan varken seni seçmişim telif neden vereyim. Eğer telif vereceksem bu çizizi seçerim ve buna telif veririm” dediğini düşünüyorum. Çizer de şu şekilde yorumluyor birbiriyle konuşurken Hacivat Karagöz gibi “Kimse bize telif vermiyor.” Kimse size telif vermiyor çünkü çizizden kaynaklı olabilir mi diye düşünüyorum. “Telif alan çizizler hem popülerleşmiş hem de bir şekilde konumunu koruyan bir kişi olmuş. Seninki biraz çok tuhaf gelmiyor mu?” diye söylüyorum. İki tarafın da birbirine dürüst davrandığını düşünmüyorum. (G12)

Bir görüşmeci yukarıda bahsedilen davasını anlattıktan sonra yapmış olduğu yorumda aslında toplumsal bir alan olarak KYE içerisinde haksızlıkların ve eşitsizliklerin bu kadar yaygın oluşunu KYE alanı içinde bir sorun olarak ortaya koymaktadır:

Bu emsal bir karar ama bizim hukuk anlamında da çok ciddi sıkıntılarımız var bu süreç içerisinde şahit oldum. Hâkimler konuyu bilmiyor, fikir ve sanat eserleri konusunda yetişmiş doğru avukatlar yok, avukat bulmakta çok zorlanıyorsunuz, bilirkişi neyi biliyor hiçbir şey bilmiyor bilirkişi. Yani bir telif hesaplıyor bakkal hesabı yapıyor falan külliyen yanlış. Yani pek çok şeyde boşluk var. Burada çizizlerin bilinçlenmesi, haklarını bilmesi, haklarını duyurabilmesi, yayınevlerinin artık bunu kabul etmesi gerekli. Bakıyoruz yurtdışına şahane işler var, bizden çıkmıyor. Çıkmaz çünkü on beş güne beni zorluyorsun bir kitabı yapmaya, telif vermiyorsun. Yayınevi zorlamasa bile çiziz istiyor ki ben bunu bir an önce bitireyim, teslim edeyim yeni iş alayım. Çünkü o işten bir kere para kazanıyor ama telif alsa “Ben bunu oturayım güzelce resimliyeyim çok satsın, bundan gelir alayım” diye düşünür. Böyle bir kısır döngü var piyasada. (G14)

SONUÇ

Telif hakları konusu diğer pek çok konu gibi KYE sistemleri içerisinde ya bilinmemekte ya da bilinçli olarak göz ardı edilmektedir. Özellikle reklam ajansları gibi şirketlerde sanat üreticilerinin yapmış olduğu üretimlerdeki izleri ve etkileri göz ardı edilirken ortaya çıkan ürünler ya şirketin kolektif üretimi olarak gösterilmekte ya da şirket içerisinde çalışan sosyal sermayesi yüksek bir çalışan tarafından gasp edilmektedir. Fakat bu durum yasa olarak net bir zemine oturtulmamış olduğu için sanat üreticilerinin bu konuda çok fazla direnebilecekleri veya inisiyatif sergileyebilecekleri bir durum söz konusu olamamaktadır. Yasal

olarak net bir zemin olmaması şirketler içerisinde tam-zamanlı olarak çalışan sanat üreticilerinin kendi çıkarları doğrultusunda birtakım taktikler geliştirebilmelerine imkân sağlamıştır. Bu taktiklerin en önemlisiyse mevcut yasaları ve koşulları -tıpkı çalıştıkları şirketler gibi- görmezden gelmektir.

Reklamcılık sektöründe çalışanların çoğunluğu telif hakları konusunu kendi haklarına bir gasp olarak değerlendirmemişlerdir. Çünkü ürettikleri ürünlerin değeri konusunda çoğunlukla olumsuz bir görüş içindedirler. Bu görüş grafik sanatçılarının kendi ürettikleri ürünlere dair telif hakları sorunun çok peşine düşmedikleri varsayımını ortaya çıkartmaktadır. Bir görüşmecinin şu ifadesi bu varsayımı destekler niteliktedir:

Ama ajans içerisinde yaptığımız işleri çok sahiplendiğimiz söylenemez. (...) Yani çok fazla zaten sanat kaygısı güdülmeyeceği için o işlerde çok sergilemeye değer şeyler olmuyor. (G16)

Yani ben çöp iş diye sektörde tabir ettiğimiz işler vardır atıyorum bir sosyal medya görseli hazırlamak bir çöp iştir aslında özellikle bunu yapmıyorsanız. Bundan ayda üç tane hazırlıyorsanız sıkıntılı bir durum aslında. (G15)

Telif hakları konusunda hukuksal olarak daha korumasız olan çalışma biçimiye freelance çalışma olduğu görülmüştür. Araştırma içerisinde görüşülen freelance çalışan kitap illüstratörleri için telif hakları en önemli mücadele alanlarından birisi hâline gelmiştir. Yukarıda görüldüğü gibi görüşmeciler verdikleri bu mücadeleyi açık olarak belirtmişlerdir. Bu mücadele verilirken çeşitli engellemelerle de karşılaşmışlardır. Bazı yayınevleri telifli çalışmak isteyen illüstratörlerle çalışmak istemediklerini açık olarak belirterek başka illüstratör arayışına girmişlerdir. Diğer yayınevleriyse telifle çalışmak isteyen illüstratörlere ürünlerin tümünün haklarını yayınevlerine devreden illüstratörlerden daha az ücret vererek yıldırma yoluna gitmişlerdir. Yayınevlerinin telifle çalışmak isteyen illüstratörleri yıldırma için yaptığı bir başka taktikse yapması gereken kitap baskısını bölüp peyderpey hâle getirip illüstratöre yapacağı ödemeyi taksitlendirmek şeklinde olmaktadır.

İllüstratörler ile yazarlar arasında zaman zaman telif konusunda çatışmaların veya sürtüşmelerin ortaya çıktığı da bir gerçektir. Bu durum hem KYE sistemi içerisinde hem de karşılıklı diyaloglarla çözülebilen bir durumdur. Eğer hak ihlali çözümlenemez bir hale gelirse illüstratörler son çare olarak hukuksal yollara başvurumaktadırlar.

Yayınevlerinin bu tutumları karşısında illüstratörler de farklı taktikler geliştirmektedir. Bazı illüstratörler yayınevlerinin yıldırmalarına karşı direngen bir tutum geliştirirken bazı illüstratörlerse tek ödemli çalışmayı hem daha yüksek ücreti olduğu için hem de sonrasında sorun yaşama ihtimali az olduğu için kabul etmektedirler. Ama illüstratörler açısından en makul çözümün, kitapların fazla

baskı yapması durumunu göz önünde bulundurarak, koşullu sözleşmeler olduğu görülmektedir. Bu sanat üreticileri için makul bir çözüm olmasına rağmen KYE içerisinde yaygınlık gösteren eşitsiz ve sömürücü çalışma örüntüleri bu makul çözümü mümkün kılmamaktadır. İlerleyen süreçlerde freelance çalışma konusunda haklar tanınıp gelişmesi durumunda bazı yeni önlemler alınması ihtimali her zaman bulunmaktadır.

Teşekkür Notu: Bu makalenin yazımına katkıları sebebiyle Araş. Gör. Dr. Polat Ulusoy, Gülşah Kurt, Hilal Sevlü ve Elif Gürpınar'a teşekkürler ederim. Ayrıca makaleye kaynaklık eden tezin yazımında yaptığı danışmanlık ve ortak bilimsel bilgi üretme konusunda yönlendirmelerinden dolayı sayın Prof. Dr. Vefa Saygın Öğütle'ye de şükranlarımı sunarım.

Yazar Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma tek yazarlı olup yazar katkısı yüzde yüzdür. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, R. ve Doğanay, M. (2020). *Kültür endüstrilerinin Türkiye ekonomisine katkısının ölçülmesi (2015-2018): Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü (WIPO) metodolojisi bağlamında telif haklarına dayalı endüstriler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü. (<https://www.telifhaklari.gov.tr/resources/uploads/2022/06/13/KULTUR-ENDUSTRILERININ-TURKIYE-EKONOMISINEK-KATKISININ-OLCULMESI-RAPORU-2020.pdf>). (Erişim tarihi: 20.07.2022).

Cinoğlu, F. (2010). *Eser üzerinde işverenin hak sahipliği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Coşkun Baylan, H. (2019). *Çalışanlar Tarafından Yaratılan Eserler Üzerinde İşverenin Hakları*. (<https://www.erdem-erdem.av.tr/bilgi-bankasi/calisanlar-tarafindan-yaratilan-eserler-uzerinde-isverenin-haklari>) (Erişim tarihi: 03.08.2022).

5846 Nolu Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu. (1951). Ankara. (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5846.pdf>).

Gökyayla, E. (2005). Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerin değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 1-28. ISSN: 1303-6963.

Hartley, J., Potts, J., Cunningham, S., Flew, S. Keane, T. & Banks, M. (2018). *Yaratıcı endüstrilerde temel kavramlar*. (A. Tolungüç, S. G. Hızal, N. G. Işıkman, E. Demir, Çev.). Ankara: Başkent Üniversitesi Yaratıcı Kültür Endüstrileri Araştırma ve Uygulama Merkezi (YAKEM).

Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin durumu: Kültürel değişimin kökenleri*. (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis.

İlyas, Ö. (2022). *Freelance emek: Ofissiz çalışmanın sınıfsallığı*. İstanbul: İletişim.

Karademir, A. (2016). *Çalışanların yarattığı eserler üzerinde fikri hakların kullanılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Üstün, G. (2005). FSEK. M.18.f.2'deki "İşin Mahiyeti" sorunsalı ve bir Yargıtay Kararı'nın eleştirisi, *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, 5 (3), 87-141.

WIPO. (2015). *Guide on surveying the economic contribution of copyright industries*. Geneva: World Intellectual Property Organization.

Yıldız, Ö. (2014). Çalışanları meydana getirdiği eserler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72 (2), 497-540.